

DÖVLƏT İMMUNITETİ BARƏDƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNVERİCİLİYİNİN MÖVQEYİ VƏ İNKİŞAF MEYİLLƏRİ

GÜRŞAD ABBASOV¹

Annotasiya

Məqalədə beynəlxalq xüsusi hüququn predmeti və Azərbaycan Respublikasının bu münasibətlərdə iştirakının xüsusiyyətləri araşdırılır. Beynəlxalq xüsusi hüquq mülki dövriyyədə – əmlak, ailə və əmək münasibətlərində xarici elementin mövcudluğu ilə fərqlənir. Xarici element hüquqi münasibətin subyektində, obyektində və ya hüquqi faktında özünü göstərə bilər. Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi dövlətin mülki hüquq münasibətlərində digər hüquqi şəxslər kimi çıxış etməsinə imkan verir. Bu iştirakın hüquqi əsasları Mülki Məcəllə, “Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında” Qanun və beynəlxalq müqavilələrdir. Dövlətin belə münasibətlərdə iştirakı zamanı immunitet məsələsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan Respublikası daha çox iqtisadi, ticarət, enerji və investisiya sahəsində beynəlxalq münasibətlərdə çıxış edir. Konsessiya müqavilələri, hasilatın pay bölgüsü sazişləri və investisiya müqavilələri dövlətin iqtisadi müstəvidə rolunu gücləndirir. Beynəlxalq sənədlər, xüsusilə Vyana Konvensiyaları və investisiya ilə bağlı beynəlxalq aktlar Azərbaycan Respublikasının hüquqi əsaslarını möhkəmləndirir. Nəticə etibarilə, Azərbaycan Respublikası həm milli qanunvericilik, həm də beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində beynəlxalq xüsusi hüququn tamhüquqlu subyekti kimi çıxış edir.

Açar sözlər: mülki dövriyyə, investisiya münasibətləri, dövlət immuniteti, Azərbaycan Respublikası, beynəlxalq xüsusi hüquq, xarici element.

I. Giriş

Müasir dünyamızı insan fəaliyyətinin bütün sahələrini əhatə edən inteqrasiyadan kənar təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Planetimizin ayrı-ayrı nöqtələri arasında əlaqələr tək dövlətlər və hökumətlər arasında deyil, eyni zamanda, hüquqi və fiziki şəxslərin fəaliyyətində də maddiləşir. Azərbaycan Respublikasının (bundan sonra AR) hüdudlarından kənara çıxan və ya kənarda baş verən münasibətlər beynəlxalq münasibətlər hesab olunur. Hüquq ədəbiyyatında bu münasibətlərin iki növü fərqləndirilir: beynəlxalq dövlətlərarası ümumi münasibətlər və beynəlxalq qeyri-hakimiyyət xarakterli (xüsusi) münasibətlər [1, s. 1]. Qeyd olunan münasibətlər məzmun baxımından bir dövlətin hüdudları çərçivəsində, həmin dövlətin hüquqi və fiziki şəxsləri arasında yaranan münasibətlərdən, bir qayda olaraq, fərqlənir. Məsələn: AR-in xarici dövlətdə daimi yaşayan vətəndaşı vəfat etdikdə, həm yaşadığı ölkədə, həm də AR-də onun miras qoymuş əmlaka vəərəsə qismində AR və əcnəbi vətəndaşlar iddia edirlər; xarici dövlətdə səfərd olan AR-in vətəndaşı delikt öhdəliyinin yaranması ilə bağlı həmin dövlətin məhkəməsi qarşısında iddia qaldırır və s. Bu münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsi dövlətlərin sərhədləri çərçivəsində baş verən münasibətlərdən köklü surətdə fərqlənir.

II. Dövlətdaxili və beynəlxalq hüquq münasibətlərinin nəzəri əsasları

Dövlətdaxili münasibətlər, münasibətin iştirakçılarının bir-birinə nisbətə tabeli vəziyyətdə olub-olmamasına görə iki qrupa bölünür: 1) ümumi xarakterli hüquq münasibətləri; 2) xüsusi xarakterli hüquq münasibətləri. Dövlət ümumi xarakterli hüquq münasibətlərində aparıcı subyekt kimi çıxış edir. Xüsusi hüquq münasibətləri tərəflərin (dövlət də daxil olmaqla) müstəqilliyi və hüquq bərabərliyi ilə seçilir. Dövlətin iştirakçısı olduğu mülki dövriyyədə beynəlxalq xüsusi hüququn subyektləri, fiziki və hüquqi şəxslər arasında yaranan münasibətlər beynəlxalq xüsusi hüquq normaları ilə tənzimlənir. Bununla bərabər dövlət belə münasibətlərdə özünəməxsus statusa malik olan xüsusi subyekt kimi çıxış edir. Məlumdur ki, mülki dövriyyədə baş verən münasibətlər məkan və zaman baxımından bu və ya

¹ Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru / Beynəlxalq xüsusi hüquq və Avropa hüququ kafedrası / Bakı Dövlət Universiteti / email: gurshadabbasov@gmail.com

digər dövlətin yurisdiksiyasının təsiri altındadır. Dövlətin yurisdiksiyası onun suverenliyinin təzahürüdür. Yurisdiksiya dövlətin qanunverici, icraedici və məhkəmə hakimiyyətinin həcmi və onun yayılma sferasını müəyyən edir. Yurisdiksiya dövlətin ərazisinə şamil edilir.

Qeyd edilən müansibətlərin hüquqi tənzimlənməsi beynəlxalq xüsusi hüquq tənzimlənmə sferasına aid edilir. İlk öncə bu sıraya növbəti məsələlər daxildir: xarici hüquqi və fiziki şəxslərin mülki hüquq və fəaliyyət qabiliyyəti; xarici iqtisadi əqdlərdən irəli gələn münasibətlər; əcnəbi şəxslərlə maliyyə, kredit və hesablaşma münasibətləri; beynəlxalq daşıma münasibətləri; əcnəbi şəxslərin müəlliflik və onunla əlaqəli hüquqlar üzrə münasibətləri; xaricdə yerləşən daşınar və daşınmaz əmlak münasibətdə vərəsəlik münasibətləri və sair bənzər məsələlər. Qeyd edilən münasibətlərin hər biri mahiyyət etibarını ilə əmlak və əmlakla bağlı olan şəxsi qeyri-əmlak münasibətləri olduğundan mülki hüquq münasibətləri hesab edilir. Qeyd edilən münasibətlərin tənzimlənməsi adi halda mülki hüquq normaları ilə həyata keçirilir. Bu zaman sual yaranır ki, beynəlxalq xüsusi hüquq mülki hüquqdan nə ilə fərqlənir? Beynəlxalq xüsusi hüquq sadəcə əmlak, ailə, əmək münasibətlərini deyil, beynəlxalq sferada yaranan xüsusi beynəlxalq münasibətləri tənzimləyir.

Beynəlxalq xüsusi hüququn tənzimlənmə predmetini təşkil edən münasibətlər yalnız mülki hüquqi xarakterdə olması ilə məhdudlaşmır. Belə ki, bu zaman istifadə olunan “mülki hüquq” anlayışını geniş mənada başa düşmək lazımdır. Bu münasibətlər dairəsinə şəxsi əmlak və qeyri-əmlak münasibətləri olmaqla yanaşı, ailə və əmək münasibətləri də aid edilir. AR hüquq sistemində qeyd etdiyimiz məsələlərin (ailə, əmək) tənzimlənməsi ilə bağlı konkret qanunvericilik əsasları mövcuddur. Lakin, həm ailə, həm də əmək münasibətlərinin əsasında əmlak və şəxsi qeyri-əmlak münasibətləri durur. Bu səbəbdən bir sıra ölkələrin hüquq sistemlərində ailə hüququ mülki hüquq sahəsinin tərkibinə daxil edilmişdir.

Fikrimizcə, yuxarıda barəsində danışdığımız münasibətlərə ümumilikdə “mülki dövriyyə” anlayışının şamil edilməsi daha məqsədmüvafiqdir. Yuxarıda qeyd olunanlara əsaslanaraq beynəlxalq xüsusi hüququn predmetini təşkil edən ictimai münasibətlər üçün xarakterik olan iki cəhəti qeyd edə bilərik: birincisi, bu münasibətlər beynəlxalq xarakterlidir; ikincisi, həmin münasibətlər mülki dövriyyədə yaranır. Hər-hansı münasibətin beynəlxalq xüsusi hüququn predmetinə aid olması üçün qeyd edilən əlamətlərin hər ikisinin eyni anda iştirakı vacibdir. Digər halda, həmin münasibət beynəlxalq xüsusi hüququn tənzimlənmə sferasına daxil ola bilməz. Məsələn, bir dövlətin sərhədləri çərçivəsində baş verən mülki, ailə və əmək münasibətlərinin tənzimlənməsi beynəlxalq xüsusi hüquqa aid deyildir. AR ərazisində AR vətəndaşları tərəfindən AR vətəndaşının övladlığa götürülməsi (ailə hüquqi münasibətlər), və ya AR-in vətəndaşları arasında, predmeti həmin dövlətin ərazisində yerləşən AR-də alqı-satqı müqaviləsinin bağlanması (mülki hüquq münasibətləri) və s. kimi münasibətlər yalnız bir dövlətin hüquq sistemi ilə bağlı olduğu üçün konkret dövlətin qanunvericiliyində mövcud olan normalarla tənzimlənilir, eyni zamanda bu səpgidə olan münasibətlər beynəlxalq xarakter kəsb etmir. Bununla yanaşı, bir dövlətin sərhədlərindən kənara çıxaraq beynəlxalq xarakterli münasibətlərə çevrilən, lakin mülki dövriyyə ilə əlaqəsi olmayan münasibətlər də beynəlxalq xüsusi hüququn predmetinə şamil edilə bilməz. Məsələn, AR vətəndaşı xarici dövlətin ərazisində qətl hadisəsi törədir. Hüquq doktrinasında qeyd edilir ki, beynəlxalq xüsusi hüququn predmetinə münasibətdə işlədilən “beynəlxalq” termini beynəlxalq ümumi hüquqda işlədilən “beynəlxalq” ifadəsi ilə eyni məzmunu kəsb etmir. Beynəlxalq ümumi hüquqda istifadə olunan beynəlxalq terminindən fərqli olaraq, beynəlxalq xüsusi hüquqda bu ifadə daha geniş mənada işlədilir. Beynəlxalq xüsusi hüquqda “beynəlxalq” termini bir neçə dövlətin hüquq sistemləri arasında yaranan hüquq münasibətlərini özündə ehtiva edir.

Bu zaman xüsusi olaraq cavablandırılması tələb olunan sual, mülki dövriyyədə baş verən münasibətlərin hansı halda beynəlxalq xarakterli münasibətlər sisteminə daxil olmasıdır? Bildiyimiz kimi hüquq münasibəti münasibətin subyekti, məzmunu və obyektini kimi elementlərdən ibarətdir. Münasibətin beynəlxalq xarakterliliyi özünü hüquq münasibətinin bu və ya digər elementində göstərir. Beynəlxalq xüsusi hüquqda bu “xarici element” adlandırılır [1, s. 3]. Bu elementlər içərisində əsas yeri subyektlər tutur. Məlum olduğu kimi beynəlxalq xüsusi münasibətlərin əlavə əlamətlərindən biri də, onların məhz fiziki və hüquqi şəxslər arasında yaranmasıdır. Əlbəttə, nəzərə almaq şərti ilə ki, subyektlərdən ən azı biri xarici olmalıdır. Bəzi hallarda dövlətin iştirak etdiyi münasibətin beynəlxalq xüsusi münasibət olması heç də subyekt əlamətinə görə deyil, obyekt və ya hüquqi fakt əlaməti hesabına “xarici elementli” ola bilər. Məsələn, hər

hansı xarici dövlətdə vəfat edən AR vətəndaşının qalmış olan daşınar əmlakı, vərəsəsiz əmlak edildiyi halda, varis olaraq AR-ə keçir. Bu zaman AR “xarici elementli” vərəsəlik münasibətində varis qismində subyekt olaraq çıxış edir. Hərçənd bu halda yaranan vərəsəlik münasibətlərində subyekt əlamətinə əsaslanan “xarici element” yoxdur. Çünki bu halda miras qoyan da AR vətəndaşdır və varis qismində də AR çıxış edir. Belə çıxır ki, bu halda beynəlxalq xüsusi münasibətlər mövcud olmur. Amma bu, belə deyildir. Belə ki, bu halda subyekt deyil, AR vətəndaşının xaricdə vəfat etməsi (hüquqi fakt elementi) və ya onun əmlakının xarici dövlətdə olması (obyekt elementi) vərəsəlik münasibətini “xarici elementli” və ya beynəlxalq xarakterli edir.

Bu zaman sual ortaya çıxır: AR dövlət olaraq bu münasibətlərin subyekt qismində çıxış edə bilərmə? Bütövlükdə AR-in bu münasibətlərdə subyekt olması mümkündür. Əlbəttə, bunun üçün iki şərtə riayət olunmalıdır: 1) münasibətin digər tərəfi qismində fiziki və ya hüquqi şəxs çıxış etməlidir; 2) onlar xarici fiziki və ya hüquqi şəxs olmalıdır. Məsələn, dövlət diplomatik missiya və ya digər ehtiyaclar üçün xarici dövlətdə torpaq sahəsi alır və ya icarəyə götürür, xarici dövlətin ərazisində evləri icarəyə götürür, alır və ya tikir, yüklərini daşımaq üçün xarici gəmini kirayə edir, binaların tikintisi və ya yenidən quraşdırılması üçün xarici firma ilə podrat müqaviləsi bağlayır, varis qismində çıxış edir, xarici dövlətin ərazisində istiqraz vərəqələri buraxır, pulları xarici bankda saxlayır və s. Bütün dövlətlər eyni zamanda özlərinin sosial-iqtisadi quruluşundan və inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq beynəlxalq xarakterli xüsusi-hüquqi münasibətlərdə bu və ya digər həcmdə iştirak edir. Xüsusi münasibətin digər tərəfi qismində dövlətin çıxış etməsi halında həmin münasibətlər beynəlxalq ümumi hüququn tənzimləmə sferasına düşür. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, beynəlxalq münasibətlər sistemində əsas yeri dövlət tutur. Suverenlik immunitet şəkilində ona xas olan keyfiyyət kimi dövləti nəinki əsas subyekt, eyni zamanda həm beynəlxalq, həm də daxili hüququn prinsipinə fərqli subyektidir. Öz hakim xüsusiyyətinə görə o, daxili sferada ümumi-hüquqi münasibətlər sisteminin əsas subyektidir. Lakin dövlət, müstəqillik və subyektlərin hüquq bərabərliyi ilə, onların iradə azadlığı və xüsusi mülkiyyətin toxunulmazlığı ilə xarakterizə olunan xüsusi-hüquqi münasibətlərin subyektinə də ola bilər. Bir tərəfdən, dövlətin iştirakı xüsusi-hüquqi münasibətlərin mahiyyətini dəyişmir, digər tərəfdən isə dövlətin hakim təbiəti və suverenliyi onun hüquqi vəziyyətində özünü göstərməyə bilməz.

III. Dövlətin beynəlxalq xüsusi hüquq münasibətlərində iştirakı

Belə bir xarakterik məqamı qeyd edək: beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin inkişafı və mürəkkəbləşməsi, iqtisadi həyatın beynəlmilləşməsi və qloballaşmaya meyil etməsi prosesi ilə əlaqədar olaraq iqtisadi prosesləri idarə etməkdə dövlətin rolu mühüm dərəcədə artır və bununla yanaşı, beynəlxalq xüsusi-hüquqi münasibətlərdə dövlətin birbaşa iştirakı güclənir. Öz əhəmiyyətini saxlamış beynəlxalq iştirak formaları ilə yanaşı (məsələn, xaricdə istiqraz vərəqələri), milli iqtisadiyyatın inkişafında müsbət rol oynaya bilən yeni formalar meydana gəlir. Məsələn, daxili iqtisadiyyatın mühüm sahələrinin inkişafı üçün bir çox dövlətlər xarici hüquqi və fiziki şəxslərlə bağlanan konsessiya sazişlərindən istifadə edirdilər. Bu sazişlərə görə dövlət qarşılıqlı və təxirəsalınmaz əsasda xarici investora təbii ehtiyatlardan istifadə etmək hüququ verir. Son illər konsessiya sazişləri daha mütərəqqi forma ilə - hasilatın pay bölgüsünə dair sazişlərlə əvəz edilməyə başlamışdır. Konsessiya sazişində olduğu kimi, dövlət qarşılıqlı və təcili əsasda xarici investora təbii ehtiyatlardan istifadə etmək hüququ verir, lakin fəaliyyət nəticəsində əldə olunan məhsul müqavilədə qeyd olunmuş şərtlərlə dövlət və xarici investor arasında bölünür.

AR-in beynəlxalq xüsusi münasibətlərdə iştirak təcrübəsinə baxsaq şahidi olarıq ki, AR daha çox beynəlxalq iqtisadi (ticarət, investisiya, enerji və s.) sferada belə münasibətlərə daxil olur. Göründüyü kimi hüququn subyekt kimi dövlət özünün xüsusiyyətləri, üstünlükləri və çatışmazlıqları ilə birlikdə beynəlxalq xüsusi hüquq münasibətlərinin tamhüquqlu iştirakçısıdır. AR-in bu münasibətlərdə iştirakının xüsusiyyətlərini müəyyən etməzdən əvvəl aydınlaşdırmaq lazımdır ki, dövlətin həmin münasibətlərdə subyekt olaraq iştirak etməsi üçün hər hansı hüquqi əsas mövcuddurmu? Qeyd olunan əsasın mövcudluğunu müəyyən etmək üçün müvafiq olaraq AR-in milli qanunvericiliyini və beynəlxalq hüquqi sənədləri təhlil etməyə çalışsaq. Bunun üçün ilk növbədə AR-in milli xüsusi hüquq münasibətlərində iştirak edə bilməsinin hüquqi əsaslarını müəyyən etmək lazımdır. Belə ki, AR-in mülki hüquq münasibətlərində iştirakının mümkünlüyü milli qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuşdur.

AR-in qüvvədə olan Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – MM) [2] “Mülki hüquq münasibətlərinin subyektləri” adlanan 5-ci maddəsi AR-in hakimiyət orqanlarını mülki hüquq münasibətlərinin subyektləri sırasına daxil edir. MM-in 43.3-cü maddəsinə əsasən, AR mülki hüquq münasibətlərində digər hüquqi şəxslərlə eyni qaydada iştirak edir. Onun səlahiyyətlərini bu zaman hüquqi şəxslər olmayan orqanlar həyata keçirirlər. Qeyd olunan ümumi müddəalarla yanaşı, MM AR-in mülkiyyət hüququnun və vərəsəlik hüququnun subyekti olmasını təmin edən konkret normalar nəzərdə tutur. Belə ki, 155-ci maddəyə görə, AR ona mənsub olan əmlaka münasibətdə mülkiyyət hüququna malikdir. Dövlət immuniteti ilə bağlı bütün məsələlər tam şəkildə AR-in dövlət mülkiyyətinə şamil edilir. AR-in digər dövlətlərlə xarici iqtisadi əlaqələri dövlət mülkiyyətinin həcmnin davamlı olaraq artmasına gətirib çıxarır. Dövlət əmlakı müxtəlif səbəblərdən, eyni zamanda satış, sərgilərdə nümayiş və s. məqsədlərlə xaricə aparıla bilər. Həmçinin dövlətin xarici ölkədə daşınmaz əmlakı da mövcud ola bilər. Hüquqi təsnifatından asılı olmayaraq dövlət əmlakının idarə olunması müvafiq dövlətin milli qanunvericiliyi ilə tənzimlənir. Başqa sözlə, AR-in mülkiyyətində olan əmlak üzərində hansı dövlət qurumunun sərəncam səlahiyyətinə malik olması birbaşa AR qanunvericiliyinə uyğun olaraq müəyyən edilir. Bununla yanaşı, AR xarici dövlətdə daşınmaz əmlaka mülkiyyət hüququnu həmin dövlətin daxili qanunvericiliyinə uyğun olaraq əldə edə bilər.

Dövlət mülkiyyətinin bir hissəsini mədəni sərvətlər təşkil edir. Mədəni sərvətlərlə bağlı həm beynəlxalq, həm milli səviyyədə xüsusi qaydalar müəyyən olunmuşdur. UNESCO çərçivəsində hazırlanmış 1954-cü il “Hərbi konfliktlər zamanı mədəni sərvətlərin müdafiəsi haqqında” Haaqa konvensiyası, 1970-ci il “Mədəni sərvətlərin qeyri-qanuni aparılması, gətirilməsi və onlar üzərində mülkiyyət hüququnun keçməsinin qarşısının alınması və qadağan edilməsinə yönələn tədbirlər haqqında” Konvensiya, 1972-ci il “Ümumdünya mədəni və təbii sərvətlərin mühafizəsi haqqında” Konvensiya bu sahədə xüsusi önəm kəsb edir. AR-in də ratifikasiya etdiyi 1972-ci il UNESCO Konvensiyasına [6] əsasən, fərqli dövlətlərin ərazilərində yerləşən mədəni və təbii sərvətlər bütün dünyaya mənsub olan ümumdünya sərvətinin bir hissəsini təşkil edir.

Mülki Məcəllənin 1165-ci maddəsi vərəsələri olmayan əmlakın dövlət xəzinəsinə keçməsi ilə bağlı məsələləri tənzimləyir. Qeyd olunan maddəyə əsasən, əgər miras qoyanın nə qanun, nə də vəsiyyət üzrə vərəsələri yoxdur və ya vərəsələrdən heç biri mirası qəbul etməmişdirsə, yaxud bütün vərəsələr vərəsəlik hüququndan məhrum edilmişdirsə, vərəsələri olmayan miras əmlak dövlətə keçir. Bu zaman qanun üzrə vərəsə dövlət, başqa sözlə AR hesab edilir. MM-in bu müddəasını beynəlxalq xarakterli vərəsəlik münasibətlərinə də şamil etmək olar. AR-in beynəlxalq sferada yaranan vərəsəsiz əmlakla bağlı varis qismində çıxış edə bilməsi AR-in iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrdə də nəzərdə tutulur. Məsələn, “Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında” 2002-ci il Kişinyov Konvensiyasının [4, s. 236-288] (*AR 2004-cü ildə Konvensiyaya qoşulub*) “Mirasın dövlətə keçməsi” adlanan 49-cu maddəsinə əsasən, tətbiq ediləcək qanunvericiliyə görə, dövlət varis ola bilərsə (*AR MM-in 1165-ci maddəsi belə bir imkanı nəzərdə tutur*), o halda vərəsiz qalan daşınar əmlak, miras qoyanın vətəndaşı olduğu dövlətə, daşınmaz əmlak isə onun yerləşdiyi dövlətə vəsəlik qaydasında keçir. Oxşar müddəalar AR-in tərəfdar çıxdığı eyniadlı ikitərəfli beynəlxalq müqavilələrdə təsbit olunur. Məsələn, 2001-ci ildə AR və Litva Respublikası arasında bağlanan hüquqi yardım haqqında Müqaviləni (m. 42) [4, s. 504-532] nümunə göstərmək olar. Yeri gəlmişkən, bir çox dövlətlərlə bağlanan hüquq yardım haqqında beynəlxalq müqavilələrdə oxşar müddəalar nəzərdə tutulur.

Milli mülki hüquq münasibətlərindən fərqli olaraq dövlətin beynəlxalq xüsusi hüquq münasibətlərində subyekt qismində iştirak etməsi immunitətdən istifadə olunmasını zəruri edən xüsusiyyətlərlə müşayiət olunur. Konkret olaraq dövlət beynəlxalq xüsusi hüquq münasibətlərində daha çox ehtiyatlı davranır. Amma buna baxmayaraq AR-in milli qanunvericiliyində dövlətin beynəlxalq xüsusi hüquq münasibətlərində subyekt kimi çıxış edə bilməsi müvafiq hüquqi əsaslar nəzərdə tutulur. Belə ki, AR-in “Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında” 6 iyun 2000-ci il tarixli Qanununun (bundan sonra – BXH Qanunu) [5] 16-cı maddəsinə görə, qanunla başqa hallar nəzərdə tutulmayıbsa, AR-in iştirak etdiyi xarici elementli mülki-hüquqi münasibətlərinə müvafiq Qanunun müddəaları (*yəni kolliziya normaları*) tətbiq edilir. Bu müddəadan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, AR-də əsas qanunvericilik aktı hesab olunan BXH Qanunu AR-in beynəlxalq xüsusi hüquq

münasibətlərində iştirak etməsi üçün hüquqi əsas müəyyən edir. AR-in bağladığı neft kontraktları üçün hüquqi əsas rolunu oynayır. Yeri gəlmişkən, AR-in bağladığı 35-dən çox neft kontraktlarının hər birində AR-in müqavilə münasibətlərin realizəsində immunitətdən istifadə etməyəcəyi və mübahisə yarandığı hallarda mübahisəyə beynəlxalq arbitrajlarda baxıla bilməsi nəzərdə tutulur.

AR-in beynəlxalq xüsusi hüquq münasibətlərində iştirakı üçün hüquqi əsaslar beynəlxalq aktlarda, ilk olaraq beynəlxalq müqavilələrdə də nəzərdə tutulur. Bu hüquqi əsas qismində ilk növbədə “Diplomatik münasibətlər haqqında” 1961-ci il Vyana Konvensiyasını [9] göstərmək olar. AR-in 1992-ci ildə qoşulduğu 1961-ci il Vyana Konvensiyasının 31-ci maddəsinə əsasən, AR-i olduğu dövlətdə təmsil edən diplomatik agent, AR-in adından çıxış etmədiyi xüsusi münasibətlərdə, məsələn, nümayəndəliyin məqsədləri üçün alınmayan əmlakla bağlı, vərəsəliklə bağlı, eləcə də rəsmi funksiyalardan kənar yerinə yetirdiyi istənilən peşə və ya kommersiya fəaliyyətində immunitətdən istifadə etmir. Eyni zamanda bu Konvensiyanın 32-ci maddəsinə əsasən, AR, onun adından xüsusi münasibətlər sferasında həyata keçirilən qeyd olunan fəaliyyətlə bağlı onu təmsil edən agent adına immunitətdən imtina edə bilər. Oxşar müddəalar AR-in 1992-ci ildə qoşulduğu “Konsulluq əlaqələri haqqında” 1963-cü il Vyana Konvensiyasında [8] da (m. 43) nəzərdə tutulur.

AR-in iqtisadi sferada iştirak etdiyi münasibətlərdən biri də investisiya münasibətləridir. Bu münasibətlərin tənzimlənməsi üçün həm milli qanunvericilik (“İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Qanun), həm də beynəlxalq müqavilə əsasları mövcuddur. Mövzuya aid beynəlxalq müqavilələr sırasında Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankının təşəbbüsü ilə hazırlanmış, 18 mart 1965-ci ildə Vaşinqtonda imzalanmaq üçün açıq elan edilmiş, 14 oktyabr 1966-cı ildə qüvvəyə minmiş “Dövlətlər və xarici şəxslər arasında investisiya mübahisələrinin tənzimlənməsi haqqında” Konvensiyanı xüsusi qeyd etmək lazımdır. AR 1992-ci ildən bu Konvensiyada iştirak edir. Konvensiya Razılığa gələn dövlətlə (o cümlədən AR ilə) digər Razılığa gələn dövlətin fiziki və ya hüquqi şəxsləri arasında investisiya ilə bağlı bütün hüquqi mübahisələrin həll edilməsi üçün beynəlxalq hüquqi əsaslar müəyyən edir. Belə hüquqi əsaslar müəyyən edən beynəlxalq müqavilələrdən biri də 12 aprel 1988-ci ildə qüvvəyə minmiş (AR 1992-ci ildən iştirak edir) “İnvestisiyaların təminatı üzrə Çoxtərəfli Agentliyin təsis edilməsi haqqında” 1985-ci il Seul Konvensiyasıdır. Bu qrup müqavilələr sırasına investisiyaları qarşılıqlı qorunması ilə bağlı ikitərəfli beynəlxalq müqavilələr də daxildir. AR çox sayda dövlətlə: Böyük Britaniya, Fransa, İran İslam Respublikası, Gürcüstan, Pakistan İslam Respublikası, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Livan, Moldova, İtaliya, Polşa, Türkiyə, Ukrayna və s. bu növ müqavilələr bağlamışdır. Məzmun baxımından oxşar olan bu müqavilələrdə aşağıdakı istiqamətlərdə hüquqi əsaslar müəyyən edilir: 1) iştirakçı dövlət öz ərazisində digər tərəfin vətəndaşları və şirkətlərinin investisiya qoyuluşuna təşviq edir, onlar üçün əlverişli mühit yaradır və öz qanunları çərçivəsində bu cür sərmayəni qəbul edir; 2) iştirakçı dövlətin vətəndaşları və şirkətlərinə investisiya qoyuluşu sahəsində milli rejim və ya ən əlverişli rejim təmin edilir; 3) iştirakçı dövlətin ərazisində baş verən müharibə, silahlı toqquşma, inqilab, fəvqəladə vəziyyət, üsyan və ixtilaf nəticəsində yaranan zərərin ödənilməsi və kompensasiya verilməsi; 4) ekspropriasiya, milliləşdirmə və ya ekspropriasiyaya bərabər tutulan digər hallara yalnız nadir hallarda yol verilməsi, milliləşdirmə və ya ekspropriasiya yalnız daxili ehtiyaclara və ictimai məqsədlər cavab verdikdə ayrı-seçkilik etmədən, təxirə salmadan, müvafiq və effektiv kompensasiya şərti ilə həyata keçirilə bilər; 5) investirlərə investisiyaların və gəlirlərin sərhədsiz köçürülməsinə zəmanət verilir; 6) investisiyalarla bağlı yaranan istənilən hüquqi məsələnin arbitraj həlli imkanı nəzərdə tutulur.

IV. Nəticə

Beynəlxalq sənədlərdə, ilk növbədə, müqavilələrdə dövlətin beynəlxalq xüsusi hüquq münasibətlərində iştirak etməsinin tənzimlənməsi, daha çox dövlət immuniteti məsələsi ilə paralel həyata keçirilir. Bu baxımdan beynəlxalq səviyyələrdə mövcud olan aktların əksəriyyəti, məsələn, “Dövlət immuniteti haqqında” 1972-ci il Avropa Konvensiyası [3], “Dövlətin və onun mülkiyyətinin yurisdiksiya immuniteti haqqında” 2004-cü il Konvensiyası [7] və s. Amma qeyd olunan müqavilələrin hər biri dövlətin immuniteti ilə bağlı müddəalar nəzərdə tutmaqla eyni zamanda dövlətin beynəlxalq xüsusi hüquq münasibətlərində iştirak etməsi üçün hüquqi əsas qismində çıxış edir. Bu baxımdan belə bir nəticəyə

gəlmək olar ki, beynəlxalq səviyyədə dövlətin (o cümlədən AR-in) beynəlxalq xüsusi hüquq münasibətlərində iştirakı üçün kifayət qədər hüquqi əsas mövcuddur. Amma nəzərə almaq şərti ilə ki, onlardan yalnız AR-in tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr AR üçün hüquqi öhdəliklər yaradır. Çünki AR Konstitusiyasının 148-ci maddəsi belə bir nəticəyə gəlmək üçün əsas verir.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Allahverdiyev, S.S. Course on Private International (Civil) Law of the Republic of Azerbaijan. 2nd edition / S.S. Allahverdiyev. – Baku: Legal Publishing House, 2021. – 840 p.
2. Civil Code of the Republic of Azerbaijan: [Electronic resource] // Adopted on December 28, 1999. – Unified electronic database of legal acts of the Ministry of Justice of the Republic of Azerbaijan. URL: <https://www.e-qanun.az/framework/46944> (last access: 15.04.2025).
3. European Convention on State Immunity: [Electronic resource] // Adopted on May 16, 1972. URL: <https://rm.coe.int/1680073139> (last access: 16.04.2025).
4. International Legal Assistance and Legal Relations. Collection of Normative Acts. – Baku: Digesta Publishing, - 2007, - 592 p.
5. Law of the Republic of Azerbaijan on Private International Law: [Electronic resource] // Adopted on June 6, 2000. – Unified Electronic Database of Legal Acts of the Ministry of Justice of the Republic of Azerbaijan. URL: <http://www.e-qanun.az/framework/509> (last access: 15.04.2025).
6. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage: [Electronic resource] // Adopted by UNESCO on November 16, 1972. URL: <https://e-qanun.az/framework/8744> (last access: 15.04.2025).
7. United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property: [Electronic resource] // Adopted by General Assembly Resolution 59/38 on December 2, 2004 URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/state_immunities.shtml (last access: 16.04.2025).
8. Vienna Convention on Consular Relations: [Electronic resource] // Adopted at the United Nations Conference in Vienna on April 24, 1963. URL: <https://e-qanun.az/framework/7505> (last access: 15.04.2025).
9. Vienna Convention on Diplomatic Relations: [Electronic resource] // Adopted at the United Nations Conference in Vienna on April 18, 1961. URL: <https://e-qanun.az/framework/7509> (last access: 16.04.2025).

THE SITUATION AND TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN ON STATE IMMUNITY

GURSHAD ABBASOV¹

Abstract

The article examines the subject of international private law and the characteristics of the Republic of Azerbaijan's participation in such relations. International private law is distinguished by the presence of a foreign element in civil transactions, including property, family, and labor relations. This foreign element may manifest in the subject, object, or legal fact of the relationship. The Republic of Azerbaijan legislation allows the state to participate in civil law relations akin to other legal entities. The legal basis for this participation includes the Civil Code, the Law "On International

¹ PhD in Law / Department of Private International Law and European Law, Baku State University / email: gurshadabbasov@gmail.com

Private Law” and international treaties. State immunity is a significant issue in these relations. The Republic of Azerbaijan is primarily active in economic, trade, energy, and investment spheres. Concession agreements, production-sharing agreements, and investment contracts strengthen the state’s role in the economic domain. International documents, particularly the Vienna Conventions and investment-related acts, reinforce The Republic of Azerbaijan’s legal framework. Ultimately, the Republic of Azerbaijan acts as a fully-fledged subject of international private law within the frameworks of national legislation and international legal norms.

Keywords: *civil transactions, investment relations, state immunity, Republic of Azerbaijan, international private law, foreign element.*

ПОЛОЖЕНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ О ГОСУДАРСТВЕННОМ ИММУНИТЕТЕ

ГЮРШАД АББАСОВ¹

Резюме

Статья посвящена исследованию предмета международного частного права и особенностей участия Азербайджанской Республики в таких отношениях. Международное частное право характеризуется наличием иностранного элемента в гражданском обороте, включая имущественные, семейные и трудовые отношения. Иностраный элемент может проявляться в субъекте, объекте или юридическом факте правоотношения. Законодательство Азербайджанской Республики позволяет государству выступать в гражданских правоотношениях наравне с другими юридическими лицами. Правовую основу такого участия составляют Гражданский кодекс, Закон «О международном частном праве» и международные договоры. Вопрос иммунитета государства имеет особое значение в таких отношениях. Азербайджанской Республики активно участвует в международных отношениях в экономической, торговой, энергетической и инвестиционной сферах. Концессионные соглашения, договоры о разделе продукции и инвестиционные контракты усиливают роль государства в экономической сфере. Международные документы, в частности Венские конвенции и акты, связанные с инвестициями, укрепляют правовые основы Азербайджанской Республики. В итоге Азербайджанской Республики выступает полноправным субъектом международного частного права в рамках как национального законодательства, так и международных правовых норм.

Ключевые слова: *гражданский оборот, инвестиционные отношения, государственный иммунитет, Азербайджанская Республика, международное частное право, иностраный элемент.*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 18.04.2025

Çapa qəbul tarixi: 17.09.2025

¹ Доктор философии по праву / Кафедра международного частного права и европейского права / Бакинский государственный университет / email: gurshadabbasov@gmail.com